

“Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi”

Özet Bulgular

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye ekonomisinin büyümesine yeni bir ivme kazandırarak güçlü ve sürdürülebilir büyümeyi olanaklı kılacak ekonomik yapının gereklerini ortaya koymak amacıyla, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ortaklığında, “Küresel Ekonomiye Entegrasyon Sürecinde Büyüme” başlıklı bir proje başlatmıştır. Bu proje kapsamında hazırlanan altı ciltlik ekonomi raporları dizisinin ikincisi “Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi” başlıklı çalışma, 21 Mart 2008 Cuma günü Ankara Sheraton Oteli’nde gerçekleştirilen bir seminer ile kamuoyuna duyuruldu.

Seminerin açılış konuşmaları TÜSİAD Yönetim Kurulu Üyesi ve Şirket İşleri Komisyonu Başkanı Ali Kibar ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Araştırma ve Para Politikası Birimi Başkanı H. Cahit Özçet tarafından yapıldı. Seminerde, TCMB Danışmanları Zafer Yükseler ve Ercan Türkan hazırladıkları rapor ile ilgili bir sunum gerçekleştirdi. “Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi” adlı raporda özetle şu bulgular yer almaktadır:

“Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllarda yaşanan süreç, gerek mikro gerek makro ölçekte önemli bir değişim yaratmış ve hanehalkının gelir, tüketim, işgücü ve refah seviyesi üzerinde belirleyici olmuştur. Bu çalışma, temel ekonomik birimlerden biri olan hanehalkının daha yakından incelenmesi yanısıra, sözkonusu değişim sürecinden ne yönde ve hangi miktarda etkilendiğini de ortaya koymayı amaçlamıştır.

İşgücü açısından hanehalkı

Hanehalkının işgücü piyasasında üstlendiği rol, hanehalkının genel refah ve yaşam standardını belirleyen temel bir unsur olmaktadır. İşgücüne dahil olmayan nüfus düzenli bir artış eğilimi göstermektedir.

Türkiye’de istihdam oranı, özellikle kadın istihdamındaki düşüklük nedeniyle, diğer ülkelere göre oldukça düşük seviyededir. İşsizlik oranı 2002-2005 döneminde ortalama yüzde 10.3 seviyesinde kalmış, 2006 yılında ise sınırlı bir iyileşme göstererek yüzde 9.9’a gerilemiştir.

İncelenen dönemde istihdamın sektörel dağılımında ciddi bir değişim gözlenmiştir. Tarım sektörünün istihdam içindeki payı önemli ölçüde azalmıştır. Tarımdaki çözülme ve tarım-dışı istihdam artışına paralel olarak, kayıtdışı istihdam oranı da düzenli olarak gerilemektedir.

İşgücü ve istihdamı oluşturan kişilerin eğitim durumu incelendiğinde, lise altı eğitime sahip olanların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Kentsel istihdam artış eğilimini sürdürmüştür. Üç büyük ilimizde, işgücüne dahil olmayan nüfus ve bunun içinde ev kadınları sayısının diğer illere göre daha ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Bölgeler itibarıyla işgücü durumuna bakıldığında Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin diğer bölgelerden önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Karadeniz bölgesi, işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu, işsizlik oranının en düşük olduğu bölgedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi işgücü arzının en düşük olduğu bölge olmasına karşın, işsizlik oranının en yüksek olduğu bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelir türü ve dağılımı açısından hanehalkı

Gelir dağılımı düzenli bir iyileşme eğilimi göstermektedir. Hangi gelir dilimi gruplandırılmasına bakılırsa bakılsın (%20, %10 ve %5), en üst gelir dilimindeki hanehalklarının gelir paylarındaki kayıplar, gelir dağılımındaki iyileşmede belirgin rol oynamıştır.

Hanehalkı gelirlerinin türlerine bakıldığında, ücret ve karşılıksız transfer (emekli maaşı, yaşlılık maaşı, işsizlik maaşı, burslar, yardımlar vb.) gelirlerinin ağırlığının arttığı, buna karşılık müteşebbis, gayrimenkul ve menkul kıymet gelirlerinin payının gerilediği görülmektedir.

Anket sonuçlarına tam olarak yansıtılamadığı düşünülen faiz gelirlerinin, son yıllarda nominal faiz oranındaki gerileme nedeniyle, toplam gelir içindeki nispi payının azaldığı, bunun da üst gelir dilimleri aleyhine sonuçlar verdiği anlaşılmaktadır.

Hane ve fert başına gelirin, fert başına GSYİH'ya oranları incelendiğinde, 2002-2005 döneminde, en üst gelir grubu hariç, genel olarak bir iyileşme gözlenmektedir. Ancak, hane ve fert başına gelirin, net asgari ücrete oranları incelendiğinde ise göreceli olarak bir kötüleşme ortaya çıkmaktadır.

Harcama yapısı açısından hanehalkı

2002-2006 döneminde hanehalkının mal ağırlıklı tüketimlerini azaltırken, hizmet ağırlıklı harcamalara yöneldiği görülmektedir. Hanehalkının gelir düzeyi arttıkça, başta gıda olmak üzere zorunlu harcamaların (gıda+giyim+konut) payı düzenli bir şekilde azalmaktadır.

Türkiye'de zorunlu tüketim harcamalarının payının yüksek, hizmet ağırlıklı harcama gruplarının payının ise önemli ölçüde düşük olduğu görülmektedir. Bu yapısal farklılık, Türkiye'de en düşük gelir grubunda çok daha belirginleşirken, en yüksek gelir grubunda azalmakta, ancak önemini korumaktadır.

Gelir dilimleri itibarıyla tüketim harcamalarının dağılımına bakıldığında, tüketimin gelire göre daha adil dağıldığı görülmektedir. Bu, özellikle düşük gelir gruplarındaki hanelerin gelirleri olmasa da borçlanarak tüketimlerini finanse etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Hanehalkının tasarruf eğilimi

Hanehalkı kullanılabilir gelir ve tüketim harcamalarından yararlanılarak, hanehalkının tasarruf eğilimi incelendiğinde, 2002-2004 döneminde ortalama tasarruf eğiliminin yüzde 16.8 olduğu

görülmektedir. Ancak, 2005 yılında tüketim harcamalarındaki hızlı artışın etkisiyle, bu oran yüzde 10 seviyesine gerilemiştir.

Gelir dilimleri itibarıyla bakıldığında, birinci ve ikinci yüzde 20’lik gelir dilimlerindeki hanelerde “negatif tasarruf” eğiliminin olduğu ve bu eğilimin 2005 yılında güçlendiği görülmektedir. Hanehalkı tasarruflarının belirleyicisi olan en üst gelir grubunda da ortalama tasarruf oranı yüzde 33’lerden 2005 yılında yüzde 24 civarına gerilemiştir.

Yoksulluk açısından hanehalkı

2002-2006 döneminde, Türkiye’de gıda ve gıda+gıda dışı yoksulluk oranları düzenli olarak gerilemiştir. 2006 yılı itibarıyla, açlık sınırı (gıda yoksulu) kapsamında olan fert ve hane sayısı kısıtlı olmasına karşın, fertlerin yüzde 17.8’i, hanelerin yüzde 14’ü yoksulluk sınırında (gıda+gıda dışı) bulunmaktadır.

İktisaden faal olmayan nüfusta yoksulluk oranının yüzde 14 civarında olması, Türkiye’de sosyal sorunların yönetilebilir kalmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de en düşük gelir dilimindeki hanelerin tüketim harcamalarını finanse edecek bir gelir seviyesine sahip olmadıkları görülmektedir.

Yaşam memnuniyeti açısından hanehalkı

Yaşam memnuniyeti araştırma sonuçlarına göre, 2003-2006 döneminde, hanehalkının sahip olduğu gelir seviyesinden ve gelirleri ile ihtiyaçlarını karşılama gücünden duyduğu memnuniyet seviyesinde sınırlı bir iyileşme gözlenmiştir. Buna karşılık, işsizlik ve yoksulluğun etkisiyle, düzenli ayni-nakdi yardım alan ve yardım yapan hane oranlarında çok belirgin artışlar gözlenmektedir. Hanehalkının aldığı yardımların temel kaynağının akraba-komşu dayanışması olduğu görülmekle birlikte, belediyeler ve valilikler kanalıyla yapılan yakacak, kira ve yiyecek yardımları belirgin bir ivme kazanmıştır.

Anket sonuçlarının milli muhasebe ile uyum derecesi

Anketlerden elde edilen hanehalkı kullanılabilir gelirin, 2002-2005 döneminde GSYİH’ya oranı ortalama yüzde 51.3, harcanabilir gelire oranı ise ortalama yüzde 76,8 olarak hesaplanmaktadır. Anketlerde kullanılabilir fert gelirleri içinde yer alan net maaş ve ücret gelirleri, milli muhasebe verilerinden elde edilen net işgücü ödemelerinden daha yüksektir. Bu uyumsuzluğun yanı sıra, sermaye gelirlerinde de bir ölçme sorunu olduğu görülmektedir.

Anketlerden elde edilen hanehalkı tüketim harcamalarının, milli muhasebe sisteminden elde edilen özel nihai tüketim harcamalarına oranı, mal gruplarına göre değişmekle birlikte, 2002-2006 döneminde ortalama yüzde 65,9 olarak hesaplanmaktadır. Yıllar itibarıyla, hanehalkı tüketim harcamalarındaki artış oranı ile özel nihai tüketim harcamaları artışı arasında ciddi uyumsuzluklar gözlenmektedir.

Maliye politikası etkisi

Piyasa mekanizmasının ortaya çıkardığı gelir ve bu gelirin dağılımı, maliye politikası araçlarıyla yeniden dağıtıma tabi tutulmaktadır. Gelir vergisi ve transferler aracılığıyla gelir dağılımı doğrudan etkilenirken, eğitim, sağlık ve alt yapının geliştirilmesine yönelik kamu harcamaları ile bunların finansmanı için toplanan kamu gelirleri aracılığıyla da gelir dağılımı dolaylı yoldan etkilenmektedir.

Kamu kesimi vergi gelirleri ve sosyal harcamalarının GSYİH'ya oranları incelendiğinde, 2003-2006 döneminde vergi ve sosyal güvenlik primlerinin payı artmakla birlikte, kamu sosyal harcamalarında da belirgin artışlar olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, hanehalkının ekonomik ve sosyal hayattaki konumunun belirlenmesi için TÜİK tarafından yapılan düzenli anketlerin, Türkiye'de önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir. Önümüzdeki dönemde, TÜİK tarafından bu çalışmaların geliştirilerek, anketler arasındaki uyumun güçlendirilmesi, milli muhasebe verileri ile farklılıkların değerlendirilmesi, zaman içinde anketlerde yapılan yöntem değişikliklerinin sonuçlar üzerine etkilerinin raporlanması ve anketlerden daha kapsamlı ve ayrıntılı veri elde edilmesi yönündeki çabaların artırılması ihtiyacı bulunmaktadır.”